

זדונות, שגגות וזכויות

מים ראשונים: כבר הקדשנו, בשנה הקודמת, דף לנושא [חטאתי, עויתי פשעתי](#) והנה זכינו לדון בנושא המשלים זדונות, שגגות וזכויות. שני נושאים אלה, קשורים זה בזה בעבותות תשובה וכפרה. אפשר לקרוא כל אחד מהם לחוד, אך טובים השניים מן האחד ומשלימים הם זה את זה.

הן יעביר זדון למשוגה, כי לכל העם בשגגה: (מתוך מחזור פיוטי הסליחות בתפילת ליל יום הכיפורים).¹

מסכת יומא דף לו עמוד ב – מחלוקת ר' מאיר וחכמים

תנו רבנן: כיצד מתודה? עויתי פשעתי וחטאתי, וכן בשעיר המשתלח הוא אומר: "והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם" (ויקרא טז כא), וכן במשה הוא אומר: "נושא עון ופשע וחטאה" (שמות לד ז), דברי רבי מאיר.² וחכמים אומרים: עונות – אלו הזדונות ... פשעים – אלו המרדים ... "לכל חטאותם" – אלו השגגות, וכן הוא אומר: "נפש כי תחטא בשגגה" (ויקרא ד ב). ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים, חוזר ומתודה על השגגות? אלא כך היה מתודה: חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך אני וביתי וכו'.³ ... אלא מהו שאמר משה: "נושא עון ופשע וחטאה"? אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה – עשה להם זדונות כשגגות.⁴

ויקרא רבה פרשה ה סימן ח – משל האריס הוא דוד

אמר ר' הונא: דוד מן האריסים הטובים היה. בתחילה פתח בקילוס, אמר: "השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט ב). אמרו לו השמים: שמא אתה צריך לכלום? – "ומעשה ידיו מגיד הרקיע". אמר לו הרקיע: שמא אתה צריך לכלום? היה [דוד] מזמר והולך: "יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחזה דעת" (שם ג). אמר לו הקב"ה: מה אתה מבקש? אמר לו: "שגיאות מי יבין?" (שם יג) – מן השגגות שעשיתי לפניך. אמר לו: הרי סלוח והרי מחול לך. אמר לו: "גם מזדים לך. אמר לו: "מנסתרות נקני" – מהנסתרות שעשיתי לפניך. אמר לו: הרי סלוח ומחול לך. אמר לו: "גם מזדים חשוד עבדך" (שם יד) – אלו הזדונות. "אל ימשלו בי אז איתם" – אלו עבירות חמורות, "ונקיתי מפשע רב". אמר ר' לוי: אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אתה אלוה גדול ואני חובי גדולים, יאה לאלוה גדול שהוא סולח ומוחל לחובות גדולים. זהו שכתוב: "למען שמך ה' וסלחת לעוונתי כי רב הוא" (תהלים כה יא).⁵

¹ אנו נוהגים לומר משפט זה לפני תפילת זכור לנו ברית אבות, בסליחות ליל יום הכיפורים. משפט זה הוא השורה המסיימת מתוך הפיוט: "אותך אדרוש ואליך אתוודע" לפייטן שמעון בר יצחק (אשכנז, וורמייזא, סוף המאה העשירית, לפרטים נוספים, ראו אתר [דעת](#)). הפיוט מסתיים בבית: "ה' ינהלנו עלמות לנהגה ויסיר ממנו אף ותוּגָה, הן יעביר זדון למשוגה כי לכל העם בשגגה". הסימנים: "כי לכל העם בשגגה" היא פסוק מהתורה, ספר במדבר פרק טו פסוק כו, המסכם פרשה מיוחדת של שגגת הציבור (העלם דבר) של עבודה זרה. ראו דברינו [וכי תשגו](#) בפרשת שלח לך. ברור שהפסוק מושאל לפיוט, ברוח ובחרוז ולא בדקדוק ההלכתי, אבל יש במעמד הציבור בתפילת יום הכיפורים, ובבקשה שהקב"ה יזון אותנו כשוגגים של "העלם דבר", גם קשר ענייני לפרשה שבתורה.

² ר' מאיר מביא שני פסוקים מהתורה המוכיחים שנוסח הווידוי הנכון הוא: עון, פשע חטאת. הראשון, מפרשת אחרי מות, בווידי של כהן גדול ביום הכיפורים (אמנם אין זה "נוסח", רק תיאור תוכן הווידוי). והשני, מ"ג מידות שהקב"ה אומר למשה לפני עלייתו להר עם הלוחות השניים (בא' באלול, עדיין לא כתובים) לאחר חטא העגל. מקורות אלה הם, לכאורה, סיוע חזק ביותר לשיטת ר' מאיר שהגמרא מתייחסת אליו בהמשך. גם סתם משנה שם (יומא פרק ג משנה ח) היא כשיטת רבי מאיר: "... וסומך שתי ידי עולו ומתודה וכן היה אומר: אנה השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי. אנה השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ופשעתי וחטאתי לפניך אני וביתי".

³ כבר הארכנו לדון במחלוקת זו שבין רבי מאיר וחכמים: מהו נוסח \ סדר הווידוי הנכון, בדברינו [חטאתי עויתי פשעתי](#) ביום הכיפורים בשנה האחרת. שם הראינו שתורף המחלוקת הוא העיקרון: האם מתוודים מהכבד אל הקל, כשיטת רבי מאיר או מהקל אל הכבד, כשיטת חכמים. לשיטת רבי מאיר יש סמך חזק בפסוקים מהתורה, בעוד ששיטת חכמים מסתמכת על פסוקים מנביאים וכתובים (ראו בגמרא שם בקטע שהשמטנו שחכמים מביאים ראיות לשיטתם מתהלים (דוד), ספר מלכים (שלמה) ומדניאל). למרות זאת, נפסק בחכמים (ולא בלי ערעור גם בדורות המאוחרים), כנראה בגלל ההיגיון של הליכה מהקל אל הכבד. ואין זו הדוגמה היחידה בה הנביאים חולקים על משה או משנים את דבריו. (מכות כד א, ירושלמי ברכות ז ג).

⁴ תשובת חכמים היא שמהפסוק: "נושא עון ופשע וחטאה" שלכאורה תומך בשיטת ר' מאיר, לומדים שזדונות נעשות כשגגות, העון והפשע נעשים כחטא, היינו שגגה (חבל שחכמים לא הלכו עוד מילה אחת בפסוק: "נושא עון ופשע וחטאה ונקח" – שנתנה לגמרי). אז אולי בכל זאת צודק רבי מאיר שהולכים מהכבד אל הקל? לא, יאמרו חכמים. זה בדיוק הדיאלוג בין מי שמבקש סליחה ובין מי שסולח. המבקש הולך מהקל אל הכבד. מבקש תחילה על הדברים הקלים ואם נסלח לו והוא רואה שזו שעת רצון, עובר בהדרגה לעבירות החמורות. הסולח, לעומת זאת, הולך מהכבד אל הקל: מוריד כל עון בדרגת חומרה: ממיר את פשעים לעוונות, את העוונות לחטאים ואת החטאים היינו השגגות, כבר ניתן לוותר לגמרי (אולי זה רמז ל"נקח").

⁵ מדרש חביב זה על דוד שמן האריסים הטובים היה, מסייע לשיטת חכמים ולהסבר שהבאנו בהערה הקודמת שהמבקש הולך מהקל אל הכבד. מבקש תחילה על הדברים הקלים ואם נסלח לו והוא רואה שזו שעת רצון, עובר בהדרגה לעבירות החמורות. וכבר הרבנו במשל זה בדברינו [יודעים לרצות את בוראם](#) ביום הכיפורים בשנה האחרת. ראו גם הלשון במדרש: הרי סלוח והרי מחול לך שבנוסח

מדרש תהלים (בובר) מזמור עז – תביעתו של הנביא חבקוק

זהו שאמר הכתוב: "על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור" (חבקוק ב א).⁶ מה עשה חבקוק הנביא? צר צורה ועמד בתוכה,⁷ אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, איני זז מכאן עד שתודיעני כמה אתה נותן ארך אפים לרשעים בעולם הזה.⁸ אמר לו הקב"ה: אלי קראת ולא היית מהרהר אחרי?⁹ חייך שאני עונה אותך ומודיעך! אמר לו: אני נותן להם ארך אפים בעולם הזה, כדי שיחזרו בתשובה לפני, ויִעָשׂוּ להם זדונות כשגגות, לכך נאמר: "ויענני ה' ויאמר" (שם שם פסוק ב).¹⁰

ויקרא רבה פרשה לב סימן ב – בין דוד לשאול

"גם במדעך מלך שבדורך אל תקלל, ובחדרי משכבך עשיר" - א"ר יהודה בר סימון: אמר הקב"ה לדוד: כך היית צריך לומר: "יבושו ויבהלו מאד כל אויבי" (תהלים ו יא)? מי היה אויבך? לא שאול? ... באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע, אל תעלה אותו עלי זדונות אלא שגגות, זהו שכתוב: "שגיון לדוד" (תהלים ז א).¹¹

מסכת ראש השנה דף יז עמוד א – שמים בצד, לא מוחקים

בית הלל אומרים: "ורב חסד" - מטה כלפי חסד. היכי עביד? רבי אליעזר אומר: כובשו ... רבי יוסי בר חנינא אמר: נושא ... תנא דבי רבי ישמעאל: מעביר ראשון ראשון, וכן היא המדה. אמר רבא: ועון עצמו אינו נמחק, דאי איכא רובא עונות - מחשיב בהדיהו.¹²

מסכת חגיגה דף ה עמוד א – השגגות נשקלים כזדונות

רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי¹³: "וְקָרַבְתִּי אֵלֶיכֶם לְמַשְׁפֵּט וְהִיִּיתִי עַד מְמַהֵר בְּמַכְשָׁפִים וּבְמִנְאָפִים וּבְנִשְׁפָּעִים לְשָׁקֶר וּבְעֲשָׂקֵי שָׁכָר שְׁכִיר" (מלאכי ג ה) - עבד שרבו מקרבו לדונו, וממהר להעידו, תקנה יש לו? אמר רבי יוחנן

בארמית של המדרש הוא: הא שרי לך והא שביק לך. וזה מזכיר כמובן את תפילת כל נדרי, שאולי גם שם יש את המוטיב של עזיבה וסליחה מהקל אל הכבד. אין זה בדיוק המוטיב של זדונות נעשו כשגגות, אבל מוטיב משלים וחזוק עקיף לשיטת חכמים.

⁶ ראו שם הפסוק במלואו ותשובת ה' בפסוק הסמוך: "על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי: ויענני ה' ויאמר כתוב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בך".

⁷ חוני המעגל (מסכת תענית כג ע"א, [דברינו בשמיני עצרת](#)) לא היה איפוא הראשון שצר (עג) עוגה ועמד בתוכה ודיבר קשות עם אדוני הארץ. קדם לו חבקוק. וקדם לשניהם משה, בתפילתו לרפואת מרים אחותו שלקתה בצרעת, כדרשה באבות דרבי נתן נוסח א פרק ט: "באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר: איני זז מכאן עד שתפא מרים אחותי, שנאמר: אל נא רפא נא לה". ראו דברינו [אל נא רפא נא לה](#) בפרשת בהעלותך.

⁸ ראו מסכת בבא קמא נ ע"א: "א: ... מאי דכתיב: ארך אפים ולא כתיב ארך אף? - ארך אפים לצדיקים ולרשעים". הקב"ה מאריך אף לרשעים ולא רק לצדיקים (ולכן כתוב אפים בלשון רבים ולא אף בלשון יחיד, והפייטנים יסדו: "הקצר בזעם ומאריך אף" ולא חששו). ראו גם עירובין כב ע"א, יומא סט ע"ב. ובמדרש שכל טוב (בובר) שמות פרק טו: "ימנך ה' נאדרי בכח. ... כך פשוטו של פסוק ימנך ה' שאתה נאדר בכח ... שכוונך משובח וגדול שאתה נותן ארך אפים לרשעים ואע"פ שאתה נוטה ימנך עליהם אתה מאריך להם אולי יחזרו בתשובה". אבל הנביא חבקוק קובל על ארך האפיים לרשעים, ובדומה ליונה איננו אוהב שהקב"ה סולח לרשעים ומקבל את כל השבים.

⁹ אפשר אולי לקרוא משפט זה בלי סימן שאלה. אבל נראה שהוא תוכחה לחבקוק לפיכך שמנו סימן שאלה בסופו. קראת אלי בקובלנה ולא עצרת לרגע להרהר ולחשוב?

¹⁰ הקב"ה מוכיח את חבקוק על דבריו במילים קשות: "חייך שאני ... שהוא לשון שכיח של תוכחה (ובמילה "ויענני" אנו שומעים גם את המילה ענינו), ומבהיר לחבקוק שזדונותיהם של הרשעים אכן יהפכו לשגגות. כי אצל מי שכיחים הזדונות אם לא אצל הרשעים? ואנו שואלים: האם מדובר גם ברשעים שנעשה להם כשגגה למרות שרגילים בזדונות; או שמא מדובר רק ברשעים, שהרי צדיקים בד"כ אינם מזידים ואינם זקוקים לכך, ואדרבא, כפי שנראה להלן, לצדיקים השגגות נחשבים כזדונות, שהרי על הצדיקים מדקדים כחוט השערה. (ומה עלינו, על הבינוניים?). האם השתכנע חבקוק? האם יצא מהמעגל?

¹¹ דוד נכשל בכך שקלל את שאול שהיה מלך בישראל ועל זה הוא מבקש שזדון זה ייחשב לו כשגגה. בפשטות נראה שכל העניין של הפיכת זדונות לשגגות הוא רק בעבירות שבין אדם למקום. בעבירות שבין אדם לחברו, שום תשובה, תפילה או פנייה לקב"ה, לא יעזרו "עד שירצה את חברו" (יומא, פרק ח משנה ט). מה אם כן מועלת פנייתו של דוד לקב"ה שיחשיב את פגיעתו בשאול כשגגה? אלא אם נאמר שבין דוד לשאול, ברמה האישית, אין בעיה. שאול רדף את דוד ובכך הפך לאויבו. הבעיה היחידה היא פגיעה במלכות ועצם השימוש בלשון של קללה וזה כאילו בין אדם למקום (כבר הערנו מספר פעמים על הרעיון שיש קבוצה שלישית: בין אדם לציבור – לכלל). ומהפסוק בשמואל א כד ה: "וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן וַיָּדֹב דָּוִד אֶת עֹלָאָה בְּרֵאת אֶת כָּנָף אֲשֶׁר לְשָׁאוּל" והמדרשים (שוחר טוב פרק ז) והפרשנים (רד"ק על הפסוק), לומדים שגם כאשר נדף דוד ע"י שאול, נהג בו כבוד. ראו דבריו שם לאנשיו: "וַיֹּאמֶר לְאַנְשָׁיו חֲלִילָה לִי מֵהָ אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְאֹדְנֵי לְמִשְׁחָה ה' לְשַׁלַּח יָדִי בּוֹ כִּי מִשְׁחָה ה' הוּא".

¹² הרי לנו "סדק" ראשון בתמונה הנעימה שאולי קבלנו עד כאן. הגמרא מבארת שהקב"ה רב חסד ומטה את כף המאזניים לזכות, אם בכך שהוא מעלה, נושא את צד העבירות למעלה (כדברי ר' יוסי בן חנינא), או שהוא מכביד ומוריד (כובש) את צד הזכויות כלפי מטה, כשיטת רבי אליעזר. (ראו דברינו [במאזניים לעלות](#) בראש השנה). בא ר' ישמעאל ואומר שאין הדברים כה פשוטים. העוון לא נעלם אלא מושם בצד לראות מה יבוא בהמשך. מעין הנחה שהקב"ה עושה על הזדון (העוון) הראשון ומחשיבו כמעין שגגה ("זה קרה לי פעם ראשונה"). אבל אם מעשה העבירה חוזר על עצמו וגם לאחר ההנחה יש רוב לעבירות, חוזר העוון הראשון שהושם בצד ומצטרף לכף העבירות אשר מכריעה את כף הזכויות. בקיצור, גם סילוק העוון או הפיכתו לשגגה הוא על תנאי. אין מצב שהעוון נמחק לגמרי. ראו פירושי רש"י ושטיינזלץ בגמרא ראש השנה שם.

¹³ רבי יוחנן, כאשר הגיע לפסוק זה, בכה. ראו בגמרא שם פסוקים אחרים, למשל מספר דברים ואיוב, שר' יוחנן בכה כשקרא אותם.

עמ' 3 מתוך 4

פירוש מהרש"א על הגמרא ביומא הנ"ל – מוסיף מעשים טובים

... דקאמר שזדונות נעשו לו כזכויות הוא לכאורה דבר תמוה, דנמצא חוטא נשכר! ויש לומר: דעושה תשובה מאהבה ... ודאי דעושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יתר מכדי הצורך לגבי אותו עון. והרי אותו מעשים טובים שמוסיף הם נעשים לו כזכויות ... ועל דרך זו יש לפרש במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד.²⁰

ירושלמי פאה פרק א הלכה א – מור ואהלות כל בגידותיך

הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף עשה תשובה, הקב"ה מקבלו. מה טעם? "ובשוב רשע מרשעתו". אמר רבי יוחנן: ולא עוד, אלא כל העבירות שעשה הן נחשבין עליו כזכויות. מה טעם? "מור ואהלות קציעות פל בגדיה" (תהלים מה ט) - כל בגידות שבגדת בי, הרי הן כמור ואהלות וקציעות.²¹

ותטיב לנו החתימה

מחלקי המים

מים אחרונים: ראו הערה שהבאנו בסוגריים בהערה 4 לעיל, על הפסוק: "נושא עוון ופשע וחסאה ונקה" שחבל שחכמים לא הולכים עוד צעד ודורשים גם את "נקה" ואומרים שזדונות (עוון ופשע) נעשים כשגגות (חסאה) ושגגות נמחקים לגמרי (ונקה). ואולי זו באמת הכוונה של חז"ל כאשר חתכו את הפסוק והשמיטו את המשכו: "לא ינקה" וקבעו טופס חדש: "נושא עוון ופשע וחסאה ונקה" בניגוד גמור לפשט הפסוקים. בדומה לכך השימוש בפסוק: "סלחתי כדברך" (שבכלל מושאל מפרשת המרגלים), בהתעלמות מהמשך שם: "ואולם חי אני וכו'". ראו דברינו [סלחתי כדברך ואולם](#) בפרשת שלח לך.

ההסבר לכך שזדונות נהפכים לזכויות? ר' יוחנן בוכה על כך ששגגות נעשות כזדונות ורבי (יהודה הנשיא) בוכה על כך שבקלות רבה נמחל לאנשים חוטאים והם מזומנים במחי יד אחת לחיי העולם הבא (גמרא עבודה זרה י ע"ב, יז ע"א, בסיפור על בן דורדיא). אז מה יכול להיות ההסבר לרעיון שזדונות נעשות כזכויות? וכיצד נסביר את הסתירה לכאורה בין שתי אמירות סותרות של ריש לקיש? אולי צריך לחבר את ריש לקיש לתשובת המשקל? אדם נקלע לאותו מצב בו פשע במזיד ונמנע).

²⁰ פרשנים רבים מציעים את הפתרון של הבחנה בין חזרה בתשובה מיראה שאז נעשים הזדונות כשגגות (ואולי גם השגגות כזכויות, ירידה של דרגה אחת), ובין חזרה בתשובה מאהבה שאז נעשים הזדונות כזכויות (ירידה של שתי דרגות וקל וחומר ששגגות נעשות כזכויות). ראו דברינו [עשה מאהבה עשה מיראה](#) בפרשת עקב. אך לא כולם מסכימים. ראו למשל ספר העיקרים מאמר רביעי פרק כה בו הוא שואל על שיטת ריש לקיש בכלל, גם על תשובה מיראה וגם על מאהבה. בא מהרש"א (רבי שמואל אליעזר הלוי איידלס, מאה 16-17 אוקראינה) ומציע שהזכויות הם תוספת המעשים הטובים שהחזיר בתשובה מוסיף כעת על מעשיו ואלה מאפילים על חטאיו בעבר כולל הזדונות. ואנו נוסיף, שאולי אין פה רק משהו כמותי "יתר מכדי הצורך לגבי אותו עוון", אלא מהותי. המצוות והמעשים הטובים שעושה השב תשובה מאהבה, באים מהכרה עמוקה של תהומות המעשים הרעים שעשה. הקלקול הוא שגרם לתיקון והחטא הוא שגרם למצווה. ההכרה בחטא והחרטה הכנה גורמת לאדם לשנות את אורחות חייו ולהרבות מכאן ואילך במצוות ומעשים טובים. הזדון מהעבר גורם לזכויות בהווה ובעתיד. וכמעט אמרנו: "גדולה עבירה לשמה" (נזיר כג ע"ב, הוריות י ע"ב). זאת ועוד, אותו כחי יצרי שאיתו נעשו העבירות, פועל כעת ביצירת הטוב, ובתורת הסוד והפסיכולוגיה האנושית נדרשו דברים אלה לעומק ודי לנו בכך. עכ"פ, כל המאיר עינינו בהסברים לרעיון שזדונות עשויות להפוך לזכויות ממש, יבויך ויתבך וימחלו לו כל שגגותיו וירבו זכויותיו כרימון.

²¹ הירושלמי משתמש במונח "עבירה" ולכן אין לדעת אם כוונתו לשגגות או (גם) לזדונות. עם זאת, במקורות רבים "עבירות" הוא שם כולל לשגגות ולזדונות (ושאר עבירות). ראו למשל הלשון במסכת שבועות פרק א משנה ו: " ... ועל שאר עבירות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות ... שעיר המשתלח מכפר". אם כך, נוכל להכריע "לחומרה" שבמונח עבירות מתכוון הירושלמי גם לזדונות וממילא הכרענו לקולא שגם זדונות נעשות כזכויות. ובאמת, מלשון הירושלמי עצמו נראה שמדובר בזדונות: "הרי שהיה רשע גמור" – הוא אומר. וכן בהמשך: "כל העבירות שעשה", "כל בגידותיך". ובגידה היא וודאי מעשה חמור ובמזיד. ואם כך, מצטרף הירושלמי לשיטת ריש לקיש שזדונות נעשות כזכויות וכך אכן הבינו פרשנים רבים ובספרות מחשבת ישראל (ראו למשל פירוש צרור המור לפרשת נצבים). זאת ועוד, הירושלמי גם לא מבחין בין עשה מיראה או מאהבה ומסתפק בביטוי הפשוט: "ובסוף עשה תשובה". עד כדי כך גדולה כוחה של התשובה.